

Metody výzkumu v pedagogice

VÝZKUM: DLOUHODOBĚ NEZAMĚSTNANÍ – ŽIVOTNÍ SITUACE A STRATEGIE

Výzkum je publikován v Sociologickém časopise, číslo 1/2003. Autory studie jsou: P. Mareš, T. Syrovátka aj. Vyhlídal.

I. Výzkumný kontext

Dlouhodobá nezaměstnanost představuje ekonomické i sociální ztráty pro společnost i pro postižené jedince. Pro mnohé nezaměstnané je, s ohledem na jejich nedostatečný lidský kapitál a na převis pracovní síly podobného charakteru, velmi obtížné vrátit se zpět ke svému statusu nezávislého občana. Místo toho setrvávají ve statusu závislého klienta sociálního státu. Dlouhodobá nezaměstnanost pak:

1. ničí jejich pracovní etiku a motivaci hledat dále své místo na trhu práce, což nakonec vede k definitivnímu vyloučení z tohoto trhu
2. devastuje jejich lidský kapitál, neboť nemohou udržovat, natož inovovat své pracovní dovednosti, svou kvalifikaci, ani pracovní návyky
3. stigmatizuje je a budí vůči nim nedůvěru zaměstnavatelů, kteří mohou instinktivně chápat fakt, že tyto osoby jsou tak dlouho bez práce, jako důsledek jejich osobního defektu (nepoužitelná kvalifikace, nedostatečné pracovní návyky, nespolehlivost, lenost či jiné problémové charakteristiky)
4. mění jejich identitu a může být i příčinou jejich sociální exkluze.

V letech 1996 – 2002 narůstala celková míra nezaměstnanosti v ČR téměř na 10 %. Spolu s nárůstem nezaměstnanosti rostl v tomto období i počet osob, které zůstávaly nezaměstnané déle než 1 rok. Dnes tyto osoby představují více jak polovinu z celkového počtu nezaměstnaných. Jedná se o jev nežádoucí, i když v evropském kontextu ne výjimečný.

Existují dvě protichůdná vysvětlení prodlužování doby nezaměstnanosti. Podle prvního roste s počtem nezaměstnaných i obtížnost jejich návratu do placeného zaměstnání (konkurence mezi nezaměstnanými o existující pracovní místa). Platí to ovšem jen když je „outflow“ značně nižší než „inflow“ a tvorba nových pracovních příležitostí nestačí uspokojit poptávku. Podle druhého je dlouhodobá nezaměstnanost dána postupným nahromaděním

nezaměstnaných v předchozích obdobích a jejich setrváváním v nezaměstnanosti zčásti díky jejich nízkému lidskému kapitálu a růstu poptávky po kvalifikované síle (strukturální nezaměstnanost), zčásti díky silnému sociálnímu státu a výši jeho podpor konkurující výši dosažitelné mzdy (past nezaměstnanosti).

Dlouhodobá nezaměstnanost se stala nezanedbatelnou součástí české reality a životní strategie dlouhodobě nezaměstnaných se zcela zákonitě stávají předmětem pozornosti jak sociální vědy, tak i politiků a exekutivy sociálního státu.

II. Východiska výzkumu

Výzkum se soustředil na materiální deprivaci dlouhodobě nezaměstnaných osob, na strategie těmito osobami používané ve snaze najít nové zaměstnání a na determinanty úspěšnosti jejich strategií.

1. Výzkumná otázka:

Výzkumníci si položili celkem 3 otázky, které zněly: (1) Jaký má nezaměstnanost dopad na nezaměstnané osoby a jejich domácnosti? (2) Jaké strategie volí nezaměstnaní při řešení své situace a při hledání zaměstnání, jak jsou při tom flexibilní a jak jsou jejich strategie úspěšné? (3) Jakou roli, jak ve vztahu k dopadům nezaměstnanosti, tak ve vztahu ke strategiím nezaměstnaných, hraje sociální politika státu – zejména podpory v nezaměstnanosti a sociální dávky?

2. Hypotéza:

Východiskem jim byla hypotéza, podle níž rozhoduje o úspěchu či neúspěchu jedince na trhu práce souhra 4 skupin faktorů, jimiž jsou:

- (1) Situace na lokálním trhu práce (výše a struktura poptávky po pracovní síle vytvářející konkrétní pracovní příležitosti i velikost a struktura její nabídky), kde se jedinec pohybuje.
- (2) Hodnota lidského kapitálu jedince indikovaná především jeho vzděláním, ale také jeho pracovními zkušenostmi a jeho předchozí pracovní kariérou.
- (3) Strategie, které volí při hledání nového zaměstnání (jeho strategie mohou být ovšem obráceny i mimo trh práce), i jeho obecnější životní strategie založená na socializovaných hodnotách a ovlivňovaná jeho sociálním okolím.
- (4) Prostor, který je pro tyto strategie dán na jedné straně mírou deprivace jedinců a jejich potřebností získat co nejrychleji placené zaměstnání a na druhé straně mírou, v níž intervence sociálního státu tuto deprivaci tlumí a dovoluje nezaměstnané osobě volit vyčkávací a kalkulující strategie.

3. Technika výzkumu:

Výsledky byly zjišťovány ve dvou vlnách panelového šetření, prostřednictvím dotazníku, realizovaných v letech 2000 a 2001 ve vybraných typových okresech ČR (podle míry a struktury jejich nezaměstnanosti). První vlna panelu byla realizována ne výběrových souborech osob, které se v té době registrovali na úřadech práce po ztrátě svého zaměstnání. Ve druhé vlně se výzkumníci k těmto lidem vraceli asi po půl roce.

4. Výběrový soubor:

V první vlně panelu (od května do listopadu 2000) bylo získáno 1321 dotazníků – kvótním výběrem dle pohlaví, věku a vzdělání – výzkumníci usilovali o reprezentativnost typovou, umožňující alespoň vzájemné srovnávání osob s různým vzděláním. V druhé vlně vypovídalo celkem 817 osob.

III. Výsledky výzkumu

Výsledky výzkumu jsou interpretovány na základě rozdělení 4 faktorů, jež rozhodují o úspěchu či neúspěchu jedince na trhu práce. Výzkumníci tak odkrývají situaci na lokálních trzích práce, vypovídají o zkušenostech s nezaměstnaností ve spojení s lidským kapitálem, popisují situaci domácností a vliv sociálního státu na dlouhodobou nezaměstnanost.

Z hlediska zaměření této práce uvedu jen výsledky týkající se nezaměstnanosti a lidského kapitálu.

Dvě třetiny z respondentů nebyli bez zaměstnání poprvé, pro třetinu z respondentů šlo dokonce již přinejmenším o třetí nezaměstnanost. Déle než dva roky pracovalo ve svém posledním zaměstnání jen 12% dotazovaných a polovina z dotazovaných osob své poslední zaměstnání ztratila během 3 měsíční zkušební doby v zaměstnání.

Nejvyšší pravděpodobnost opakované nezaměstnanosti je mezi nekvalifikovanými dělníky (80% alespoň jednou, 58% více než jednou), zemědělskými dělníky a ostatními manuálními pracovníky v prvovýrobě (80% alespoň jednou, 58% více než jednou), ale i mezi kvalifikovanými dělníky (76% alespoň jednou, 35% více než jednou). Mezi osobami s pouze základním vzděláním (nevyučenými) je nejen největší průměrná délka nezaměstnanosti, ale také největší rozptyl této délky. Muži i ženy s vysokoškolským vzděláním měli průměrnou dobu celkové nezaměstnanosti 10 týdnů. Průměrná délka celkové nezaměstnanosti u žen a mužů pouze vyučených byla ve vztahu k nim trojnásobná a mezi muži a ženami jen se

základním vzděláním a bez vyučení dokonce šestinásobná (60 týdnů). Ukázalo se tedy, že pro některé sociální kategorie představuje nezaměstnanost výrazně větší riziko než pro jiné. Celkově jsou na tom nejlépe osoby s vyšším vzděláním, zejména se vzděláním vysokoškolským.

Tabulka 1 – Zkušenost s nezaměstnaností (v %)

	základní, nevyučen	základní, vyučen	středo- školské	vysoko- školské
ano, více než jednou	46	28	30	13
jednou	27	28	34	32
ne	27	44	36	55
Celkem	100	100	100	100

Tabulka 2 – Postavení respondentů na trhu práce po 6 – 8 měsících na ÚP v souvislosti se vzděláním

	základní, nevyučen		základní, vyučen		středoškolské		vysokoškolské	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
placené zaměstnání	70	41,7	87	52,1	201	48,5	41	63,0
mimo trh práce	5	3,0	7	4,2	20	4,7	2	3,0
bez zaměstnání	89	53,0	68	40,7	175	42,2	16	24,6
ostatní	4	2,3	5	3,0	19	4,6	7	10,8
Celkem	168	100	167	100	415	100	65	100

IV. Závěr

Výzkum ukázal fakt, že dlouhodobá nezaměstnanost postihuje více nižší a méně vzdělané vrstvy. Toto zjištění lze ovšem vyčíst i z rutinních statistik. Výzkum přichází s novým zjištěním, že nezaměstnanost postihuje v těchto vrstvách určité osoby opakovaně a že část pracovní síly je tak z tohoto hlediska na trhu práce marginalizována¹ pracovní kariérou přerušovanou opakovanými obdobími nezaměstnanosti. Další výsledky výzkumu se již týkají oblastí zkoumání, jež jsem v této práci nezmiňoval, proto jejich závěrečné interpretace také neuvedu.

¹ Marginalizace na trhu práce znamená přiřazování určitých osob pracovním pozicím, které neumožňují jejich plnou integraci na pracovním trhu a redukuje podstatně jejich šance výběru pracovních příležitostí, co se týče stability zaměstnání, výše mzdy, osobního růstu a ostatních výhod.

V. Diskuze

Pokud bych měl výzkum celkově ohodnotit a popřípadě navrhnout co by se dalo zlepšit, musím konstatovat, že výzkum byl dle mého názoru proveden velmi dobře. Snad jen počet respondentů ve druhé vlně panelu mohl být vyšší. Měřený soubor se tak zmenšil skoro o polovinu (o 500 respondentů).